

על איסור מעשה הקידושין בחייבי לאוין — ע' במובא ביוסף דעת סוטה מד.

'בשלמא כולהו אתיין, אלא אשת איש ואשת אח... תאמר באשת איש שיש לה היתר בחיי אוסרין? אלא א"ר יונה... הוקשו כל העריות כולם לאחות אשה...' — מכאן הוכיח האבני-מילואים (מד, ד) שהטעם שאין קידושין תופשין באשת-איש, אינו מפני שהיא קנויה לבעלה, שלכן אין תופש בה קנין אחר, אלא מצד איסור ערוה שיש עליה — שהרי הוצרכנו ללמוד אשת איש מהקש לכל העריות. (וכ"כ באבני נזר אה"ע ככג, ט [וע"ש בס' תסג; תסה, ג], ובאגרות משה אה"ע ח"א סוס"י קיז וח"ג מא. וע"ע בשו"ת משיב דבר ח"ד לה).

וכמה אחרונים חלוקים על דבריו (ע' יוסף דעת גיטין דף מג). וכתב החזו"א לדחות הראיה מסוגיתנו, כי גם אם נגיה [ואכן כך דעתו, כדברי הפני-יהושע ודלא כהאבני"מ] שאי תפישת הקידושין נובע מכך שהיא קנויה כבר, צריך לימוד על כך שהולד ממזר, כי הממזרות תלויה באי-תפישת-הקידושין שמחמת חומר האיסור ולא מחמת הקנין. (וכן כתב בקובץ הערות ג, ט. וע' באילת השחר כאן ולהלן עה: על תד"ה ור"י).

דף טז

'הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר' — על תפישת קדושין בסוטה ועל אי פקיעתם — ע' במצוין ביוסף דעת יבמות מט:

'האחת אהובה והאחת שנואה — וכי יש שנואה לפני המקום ואהובה לפני המקום? אלא אהובה — אהובה בנישואיה, שנואה — שנואה בנישואיה' — ע' רש"י ותוספות. ואין כוונת רבותינו להוציא הכתוב מידי פשוטו [כן מוכח מהספרי (תצא), שדרשו: הכתוב מבשרך שהבכור יהא לשנואה. וכמו בן א"א לפרש כן אם היתה הכוונה רק לנישואי איסור], אלא שבכלל 'אהובה' ו'שנואה' גם אהובה ושנואה בנישואיה, כי אם רק כפשוטו, אין צורך באזהרה מיוחדת לא לבכר את בן האהובה, כפירוש רש"י (עפ"י 'הכתב והקבלה' ורש"ר הירש — תצא).

ואפשר שדבר זה נרמז בשינוי הלשון 'שנואה' — 'שניאה', כי 'שניאה' מורה על שם דבר, כמו 'ירידה' 'ידיעה' וכו', כאילו השינאה מופשטת מן האשה ובעלה בפועל, אלא שינאה מצד הדין והדת יש כאן (עפ"י 'הכתב והקבלה').

באופן שונה: יש להבחין בין הפועל 'פעול' לבין שם העצם 'פעיל', שזה האחרון משמעו מצב של קבע, כמו 'שכיר' 'פקיד' 'נתין', בניגוד לצורה הראשונה שמתארת מצב זמני — 'שכור' (נחמיה ו, ג), 'נתון'. אף כאן רמז הכתוב בצורה החריגה 'שניאה', שאין מדובר על שנואה שבלב, הנתונה לשינויים המתחלפים במצב רוחו של האדם, אלא זו היא 'שנואה' קבועה ששום גשר בעולם לא יוכל לגשר ביניהם — הלא היא זו שנישואיה באיסור. (מתוך 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' קמב. וע"ש באור 'קרואי' — קריאי' על אותה הדרך. וכן 'שנואה' הנאמר אצל לאה. וע"ע בספר לחמי תודה (תצא) בשם אביו בעל ההפלאה).

'במאי מוקים לה בבעולה לכהן גדול. ומאי שנא — משום דהוי ליה עשה שאין שוה בכל' — הקשה הגרעק"א, אם כן גם בלאוין דכהונה נאמר כן, שהואיל ואינם שוים בכל, לא יהא בהם ממזר

אפילו לרבי עקיבא, [שהרי מקור דינו של רבי עקיבא הוא מלא יגלה כנף אביו וסמוך לו לא יבא מזוהר, ושם הוא לא הוזהר בכל, הלכך אין לנו ללמוד ללאו שאינו שוה בכל].
 וכתב לחדש על פי דברי התוס' (ביבמות ה) שלא השייך בכל הכהנים אינו נחשב כל כך 'אינו שוה בכל', ואולם לא הנוהג באנשים בלבד ולא בנשים נחשב 'אינו שוה בכל', ולפי זה יש לומר שבאיסור בעולה לכהן גדול רק הוא מוזהר עליה משום כי אם בתולה מעמיו יקח ולא היא, שלא כשאר איסורי ביאה שנתרבו גם הנשים לאיסור. הלכך רק זה נחשב 'לאו שאינו שוה בכל', משא"כ בשאר איסורי כהונה. [אלא שציין הגרעק"א לתוס' בחגיגה (יד): שנקטו שגם היא מוזהרת משום בעולה לכהן גדול. וכ"ה בשטמ"ק ב"מ ל מהתוס' שאנץ].
 וע' בהגהות הרש"ש (בכתובות ל) שהאריך להשיב ע"ד הגרעק"א מכמה צדדים, ובספר זכר יצחק (סה) ביאר דבריו. וע' ע' אבני נזר אה"ע רעז; בית ישי ס' כו, ב וס' י באריכות; אילת השחר — כתובות ל.

'אי שתיהן מצריות — שתיהן שנואות, אי אחת מצרית ואחת ישראלית — שתי נשים מעם אחד בעינינו' — ואם תאמר, יעמיד באחת מצרית ראשונה ואחת מצרית שלישית, ששתיהן מעם אחד והאחת אהובה והאחת שנואה — יש לומר שמצרית שלישית ישראלית גמורה היא, ואין כאן עם אחד' (רשב"א; תורא"ש).

(ע"ב) 'נכרית מנלן? אמר קרא: לא תתחתן בם' — כבר עמדו התוספות מנין המשמעות שאין בהם תורת חתנות, שמא אין זה אלא איסור לכתחילה (כדוגמת מה שאמרו לעיל סז).
 ובתוס' הרא"ש פרש: כיון שהכתוב מדבר לאב ולא למקדש ולמתקדשת עצמם, והרי אין ביד האב לקדש את בנו, אם כן מהי אזהרת לא תקח לבנך, הלא אין הוא העובר? — לכן הכתוב מתפרש בהכרח כאומר 'לא יהא לך ליקוחין'.

— יש לעמוד על שאלת הגמרא למציאת מקור שאין קידושין תופסין בנכרית, והלא דין קידושין הוא כאחד משאר דיני התורה הנוהגים בישראל בלבד ולא בבן נח (ע' ירושלמי ריש מסכתין), ואם כן כיון שאחד מן הצדדים אינו יהודי, כיצד תיתכן תפיסת קידושין?
 ויש לפרש כוונת הגמרא לחלות קנין שעל ידי היחוד, שקיים קנין כזה בבן-נח, וכדרך שכתב הרמב"ם (מלכים ד, ד) אודות המלך, שהותרה לו פלגש בלא קידושין, הרי היא קנויה לו ביחודו. ושעם הדבר, כי שונה אדם דעלמא שאסור לו ליקח אשה בלא קידושין, ממילא אין קיים אצלו אותו קנין הקיים בבן-נח, אבל למי שהותר לו היחוד — הוי קנין. אף כאן שאלה הגמרא, מתוך שאין דין קידושין בבני-נח, היא הנותנת שיועיל יחוד ובכך תיעשה אשתו.
 ותרצו, כיון שאסור הוא בלא תתחתן, אין יחודו יחוד לקנות בו [ומיושבת בזה שאלת הראשונים דלעיל, כיצד למדים מן הכתוב הזה שאין תפיסת קדושין] (עפ"י זכר יצחק — כח).

עוד מובא בשם הגר"ח מבריסק (ע' בחדושי ר' שלמה היימן יבמות סו"י ב): אף על פי שהבא על הנכרית ענוש כרת, ואם כן לכאורה יש לשאול מדוע צריך לימוד מיוחד על אי תפיסת קדושין בנכרית — הא ליתא, כי אין כרת זה בכלל הקש דר' יונה שהוקשו כל העריות זל"ז, שהרי כרת זה נלמד מדברי קבלה (ע' סנהדרין פב).

הקושיא שייכת רק לאותן דעות שאף בוועל ארמית בצנעה דינו בהכרת. כי לפי השיטות שאינו אלא בפרהסיא, מובן שאינו שייך כלל לכרת דעריות. (ע' בראשונים סנהדרין שם ובסו"פ בן סורר; ריטב"א לעיל ספ"ק ועוד).
ואף לשיטה ראשונה נראה שאין איסור זה משום 'איסור ערוה' אלא משום בעילת בת אל נכר, והלא היא אינה נענשת על כך — על כן אין שייך כרת זה לאי-תפיסת-קדושין. [ובזה אתי שפיר טפי הקושיא, כי לתירוץ הנ"ל יש לשאול, אמנם אינו בכלל הקישר דר' יונה, אך מדוע לא נלמד במה מצינו משאר עריות. וי"ל].

'נימא קסבר רבינא עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר. נהי דכשר לא הוי, ממזר לא הוי, פסול מיקרי' — בדין עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל, נחלקו ראשונים; הפירוש המקובל אצל רוב הראשונים הוא שהולד ישראל גמור אלא שפסול לכהונה. וכך נפסק בשולחן ערוך (אה"ע ד,ה. ונחלקו הראשונים אם רק הבת הנולדה מהם פסולה לכהונה, או אף בת שנולדה מבנם פסולה. והכרעת הפוסקים להקל בבת הבן. ע' אבני נזר אה"ע סו"ס"י טז). ויש מן הראשונים שסוברים 'פסול מיקרי' הכוונה לפגם יחסין בעלמא, ואפילו לכהונה אינו פסול. (ערי"ף רמב"ן ועוד — יבמות כג).

ואמנם, יש סוברים (ע' רש"י בפרשת אמור כד, י. ויש מדייקים כן מרש"י בסוגיא. וכן משמע בתוס' להלן עה: ובפסקי התוס' ומהרש"א שם; תוס' יבמות טז): שצריך הולד טבילה לשם גירות, ורק כאשר טובל כשר לבוא בקהל. והיו מן הפוסקים שסברו לחוש לשיטה זו, להצריכו טבילה לשם גירות, אך רוב הפוסקים האחרונים הכריעו שאין לחשוש לכך, וכשר לבוא בקהל אלא שפסול לכהונה. (ע' רעק"א יו"ד רסו, ב; פתחי תשובה אה"ע ד,ה; עצי ארזים וחמדת שלמה; אבני נזר אה"ע טז, ועוד).

וכן נפקא מינה לענין מילת הולד ביום השמיני שחל בשבת, שלהלכה כתבו הפוסקים למולו בשבת, כי יהודי גמור הוא (ע' אחיעזר ח"ג כא וה"ד מד ועוד). אם כי יש שצרפו את השיטה החולקת כסניף במקרים מסוימים (ע' למשל בשו"ת שבט הלוי ח"ב סח וה"ג קעו).

ובספר זכר יצחק (ל. וע"ש בקיצור בס"ד ד) הסביר הדברים בדרך זו: 'שני דברים יש בעכו"ם; האחד שפטור מהמצוות, והשנית שפסול מלבוא בקהל. והנה שני הדברים אינם תלויים זה בזה, וכמו שמצינו שבזמן הבית שכל גר מחויב בהבאת קרבן, כל עוד לא הביאו, הגם שנתחייב כבר במצוות כישראל, לא הוכשר עדיין לבוא בקהל.

והנה דרשו בגמרא (ביבמות עה.): להם (שנאמר לגבי איסור מצרי 'בנים אשר יולדו להם דור שלישי'...) — הלך אחר פסולן, שאם נתערבו כשרים בפסולים, הולכים אחר הפסול. דין זה נאמר בכל הפסולין, ואם כן, גם לענין הבא מגוי ומישראלית, אמנם לענין המצוות הולכים אחר האם, כנדרש בסוגיתנו מן הכתוב כי יסיר את בנך וגו', אך לענין דיני חתנות, אביו הגוי פוסלו, מדין 'הלך אחר פסולן'. וזו כוונת הגמרא 'ישראל פסול הוא' — פסול מלבוא בקהל כאביו הגוי.

בהסבר זה הוא מיישב את שיטת הראשונים שרבים תמחו עליה מכמה סוגיות ערוכות שדינו כישראל. ומסביר שאין כוונת שיטה זו לומר שהוא גוי, אלא שלענין פסול חיתון דינו כגוי כל עוד לא טבל, אך אם טובל לשם גירות כשר לבוא בקהל, כשם שלאביו היתה מועילה טבילה להכשירו. לפי הסבר זה הכל מודים לענין מילה בשבת שהוא נימול. (וע' בהרחבה בחדושי ר' שמואל (יבמות יב) שהכריח הסבר זה מדברי התוס').

והגר"מ פינשטיין (בדברות משה — יבמות כג, ובאגרות משה אה"ע ח"א ח) כתב שהאומרים שהולד גוי לא אמרו אלא כשהאם נשתמדה. וכתב לפי זה שלהלכה יש לחוש לאותה שיטה באופן שכזה.

וע"ע בחילוקו של המהרי"ט (הל' בכורות פ"ח סד סה). ובספר אבי עזרי (איסור"ב טו, ג) דחה זאת בשתי ידיים, ע"ש. וע"ע: שו"ת הרא"ש (לב, ו); ספר הרוקח (הלכות סעודה שלא); שער המלך (איסור"ב טו, ג); שו"ת חמדת שלמה (אה"ע ב

בשם ר"י מליסא; שו"ת דובב מישרים (ח"א ז); מרומי שדה (קדושין סח); אמרי משה (כו); שו"ת שבט הלוי (ח"ה קלט, ג. וע"ש בסי' קצה ששאל על בת ישראל שנתעברה לנכרי, האם אפשר להתיר לה להפיל ולדה. ופסק לאיסור. ואמנם סיים: 'אם היתה מניעת ההפלה גורם שלא תשוב האם לעמה ואלקיה הייתי מעיין עוד פעם, ובפרט אם היה הנידון לפני הארבעים יום'); אור משה (לרי"ח סופר שליט"א. סי' מט). וע"ע במובא בבכורות מז.

ז'כל היכא דלא קרינן ביה כי תהיין לא קרינן ביה וילדו לו' — פירוש 'לא קרינן כי תהיין' — לגמרי, שאין קידושין תופשין באשה זו לא לו ולא לאחרים, כשפחה ונכרית, אבל בשאר חייבי כריתות — נחשב בנו (כדתנן ביבמות כב.), כפי שדרשו זאת מן הכתובים (וע"ש בגמרא), הלכך יש להעמיד הכתוב כשאין לה הויה כלל, לא כלפיו ולא כלפי אחרים. (עפ"י רמב"ן וריטב"א. וע' בריטב"א שם; שער המלך — איסורי ביאה טו, טז).

דף סט

'ובשני דר' שמלאי עבד עברי מי הוה, והאמר מר אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג' — כבר הובאה לעיל (בדף כח. ע' במצוין שם) שיטת הריטב"א שעבד עברי נוהג בזמן הזה, אך דוקא לענין זה שגופו קנוי וצריך שטר שחרור, ולא לענין הדינים המיוחדים המפורשים בתורה, כגון התר בשפחה כנענית — כמפורש בגמרא כאן. וע"ע במצוין בגליוני הש"ס כאן. עיין עוד ענינים ע"ד הסוד, בספר צדקת הצדיק רלא רמה.

'דמנסיב ליה עצה ואמר ליה זיל גנוב ואיזדבן בעבד עברי' — כבר תמחו הראשונים כיצד נתן לו עצה לכתחילה לגנוב כדי להימכר לעבד עברי (וע' רש"י ותוס'). וכתב בתוס' הרא"ש שאפשר שימצא אדם שימחל לו העוון, ובלבד שיהא עליו דין חיוב מכירה, כדי לטהר את בניו.

(בספר אילת השחר תמה, הלא צריך לומר שימחל לו לפני הגניבה, שאם לא כן השאלה במקומה עומדת, שאסור לעשות כן. וכיון שכך, מדוע נמכר בגנבתו, הלא אין זו גנבה אלא כמלוה. וכפי הנראה כוונת הרא"ש שלא יודיענו קודם לכן, אלא יודע שהוא אהבו ויתרצה בדבר, אך לא ימחל לו את כספו, על כן בעצם יש כאן גניבה, ומאידך ימחל לו על עונו. וכיו"ב כתב מהר"י בירב, ע"ש).

ובתוס' הרי"ד כתב שאין איסור לגנוב באופן כזה, שמתכוין להחזיר את הכסף ולהכשיר את זרעו. (וע' גם ברשב"א. ואף על פי שאסור מדין תורה לגנוב על מנת להחזיר, מה גם שמדובר שיוציא את החפץ מרשותו, שאם לא כן — למה יימכר. נראה שכוונתו בצירוף אומדן הדעת דניחא לנגב, כדי להכשיר זרעו של זה, וכנ"ל. וע' בהגהות הרד"ל. ואפשר שלפי האמת אין התר בדבר, אלא כוונת הראשונים שהיו יכולים לתרץ כן ולכך הקשו פירכה טובה יותר).

והריטב"א כתב ש'לגנוב' לאו דוקא, אלא נקט את אופן המכירה המפורש בפסוק, ועיקר הכוונה שימכור עצמו.

והוסיף שאף שבמכור עצמו אין רבו כופרו לשפחה כנענית — מותרת היא לו. וזהו כשיטתו בפרק קמא (יד:): שכתב כן, והראשונים שם חולקים, ע"ש. [וכן לענין אין לו אשה ובנים, כתבו להוכיח מכאן שאעפ"י שאין רבו מוסר לו שפחה (כפי שדרשו לעיל כ), היינו דוקא בעל כרחו, אבל מותר בה אם ירצה].

ונראה שאין רחוק מלפרש 'גנוב' — היסתר והחבא ומכור עצמן בענין שלא יכירוך, כי אילו כל רואיו יכירוהו, שמא לא